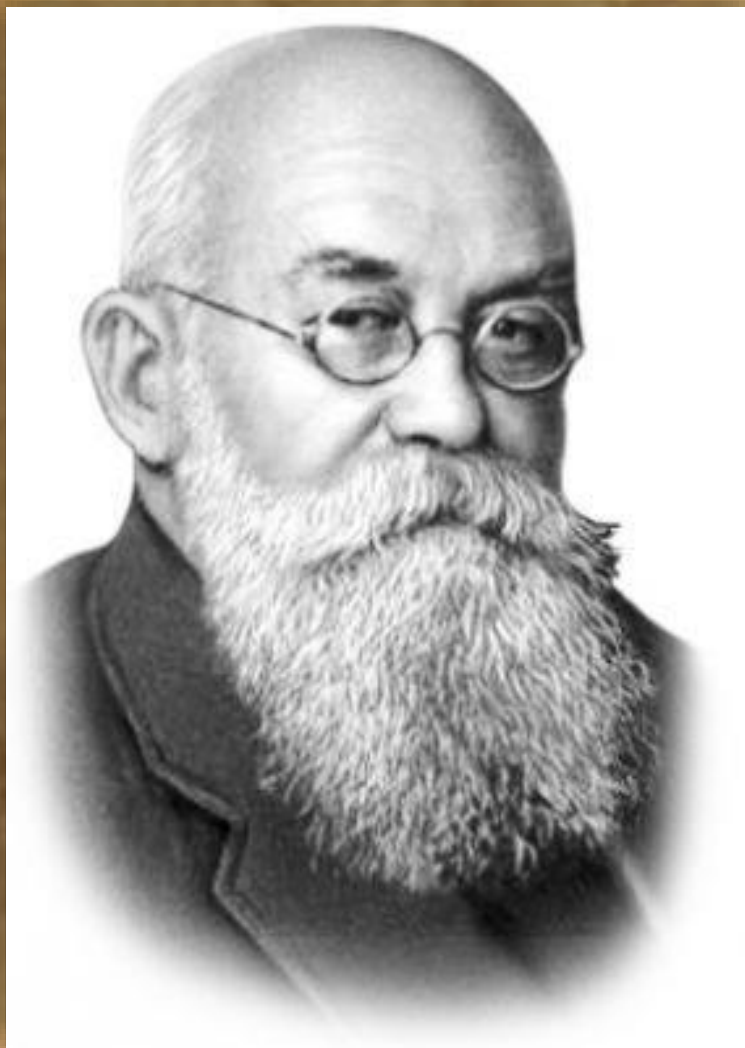

«Повернув нації наймення»

(до 150-річчя від дня народження
М. Грушевського)

**Завдяки історичній
пам'яті людина стає
особистістю,
народ – нацією,
країна – державою.**

Михайло Грушевський

У кожного народу є свої історичні постаті першої величини, яких не в змозі прикрити пил віків.

До таких велетнів української національної культури належить

Михайло Грушевський

(1866-1934) – визначний історик,

археолог, літературознавець,

соціолог, публіцист, письменник,

організатор української науки,

громадсько-політичний і

державний діяч, засновник

Української Народної Республіки.

Саме з його творчою спадщиною пов'язані ідеї відродження української культури і науки, історичної свідомості й національної гідності народу.

ЖИТТЄПИС

Михайло Сергійович Грушевський народився 29 вересня 1866 року в містечку Холм в Царстві Польському (нині на території Польщі, має назву Хелм).

Батько, Сергій Федорович Грушевський, на той час

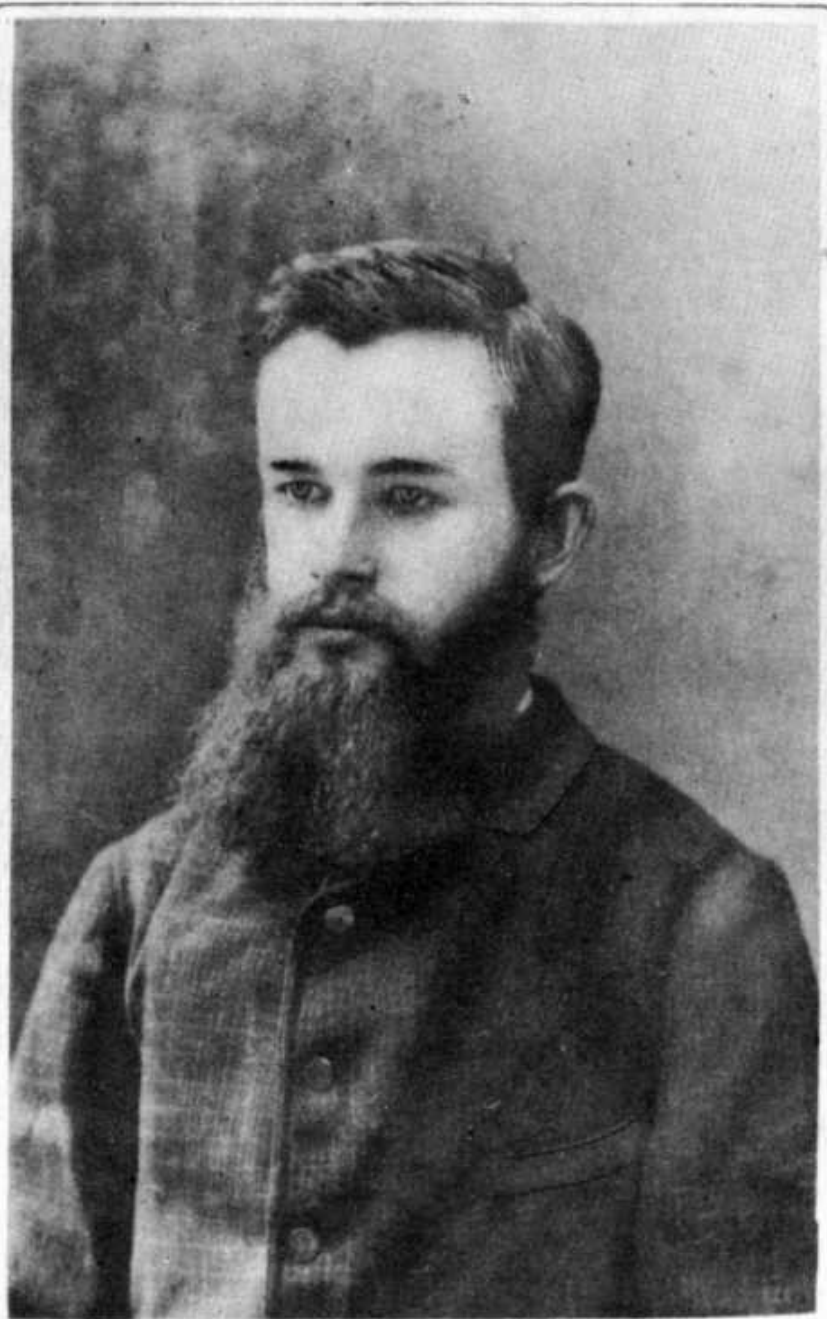
працював викладачем у греко-католицькій гімназії. За сімейною традицією Сергій Федорович здобув духовну освіту, проте все життя пропрацював на педагогічній ниві: викладав у Переяславській і Київській семінаріях, працював директором народних шкіл на Кавказі, був автором відомого у дореволюційній Росії підручника з церковнослов'янської мови.

Мати, Глафіра Захарівна Оппокова, походила із сім'ї священнослужителів з містечка Сестринівка.

Дід Михайла Грушевського, Захарій Іванович Оппоков благословив онука на навчання у Києві, в університеті Святого Володимира. В 1869 році, через стан здоров'я батька, сім'я переїжджає на південь Російської імперії: спочатку до Ставрополя (1870 – 1878 рр.), згодом – до Владикавказа (1878 – 1880 рр.). Здобувши домашню початкову освіту 1880 року Михайло був зарахований відразу до третього класу Тифліської гімназії. Під час навчання в гімназії у 1880 – 1886 рр. почалося свідоме захоплення українською історією та літературою, пошук свого місця у справі служіння Україні. У цей час він з захопленням читає твори М. І. Костомарова, П. О. Куліша, М. О. Максимовича. Під час навчання у гімназії Михайло пише свої перші оповідання, які надсилає до України відомому письменникові І. С. Нечую-Левицькому, котрий схвально їх оцінює. 1885 року майбутній історик, за підтримки Нечуя-Левицького, публікує свої оповідання «Бехаль-Джугур» та «Бідна дівчина».

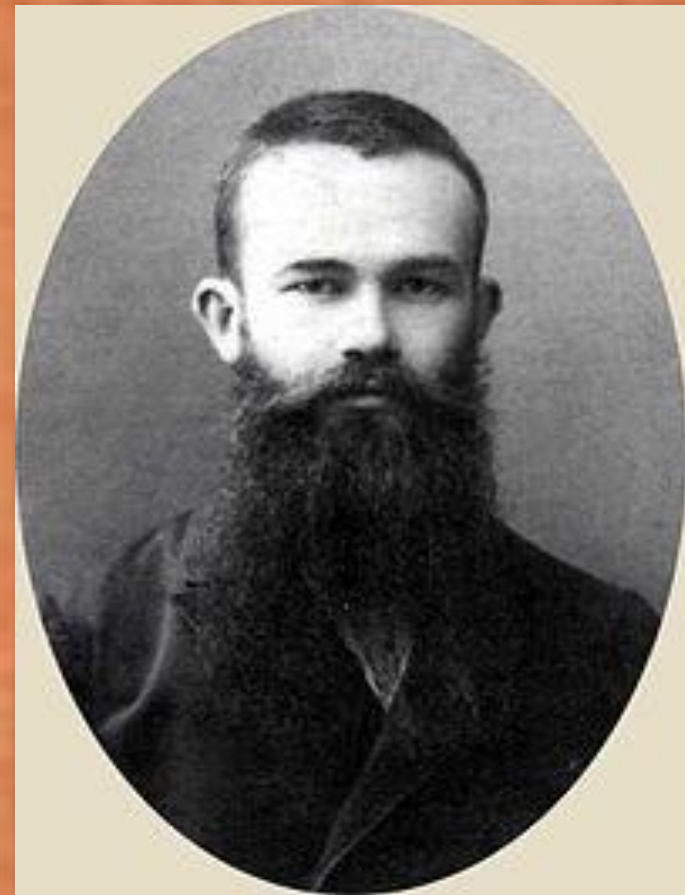

З 1886 року Михайло продовжує здобувати освіту на історико-філологічному факультеті Київського університету. Грушевському поталанило на справжнього вчителя – відомого історика, професора Володимира Антоновича. Під його керівництвом він підготував свої студентські наукові праці, які не втратили свого значення і сьогодні, захистив магістерську дисертацію.

F. de Mevor

A KIEFF.

За рекомендацією В. Антоновича 1894 р. Михайло Грушевський отримав посаду професора першої на українських землях кафедри історії України у Львівському університеті.

Десятилітня доба Михайла Грушевського у Львові (1894-1914) – це курси лекцій в університеті, це створення власної історичної наукової школи, це напружена праця в Науковому товаристві імені Шевченка (очолював з 1897 р. по 1913 р.), яке завдяки організаторському таланту вченого по праву мало статус нетитулованої Української академії наук, це неперевершена видавнича діяльність (лише "Записок Наукового товариства ім.Шевченка" за його редакцією вийшло більше 100 томів, крім того сотні наукових та науково-популярних видань українською мовою).

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ-РУСИ

Т О М І

ДО ПОЧАТКУ ХІ ВІКА.

ВИДАННЕ ТРЕТЄ, ДОПОВНЕНО

КИЇВ, 1913.

З Друкарні Першої Спілки,
Трехсвятительська 5.

Вершиною наукової діяльності М. Грушевського стала реалізація його мрії ще з київських студентських часів – написання суцільної історії України. Перший том фундаментальної "Історії України-Руси" побачив світ у 1898 році. В основу цієї праці була покладена розроблена автором історична схема самостійного розвитку українського народу від найдавніших часів, що аргументовано спростовувало прийняту російською історіографією концепцію про єдину загальноросійську народність-колиску. Послідовники Грушевського назвуть його "Історію України-Руси" метрикою українського народу, поставивши в один ряд з Шевченковим "Кобзарем".

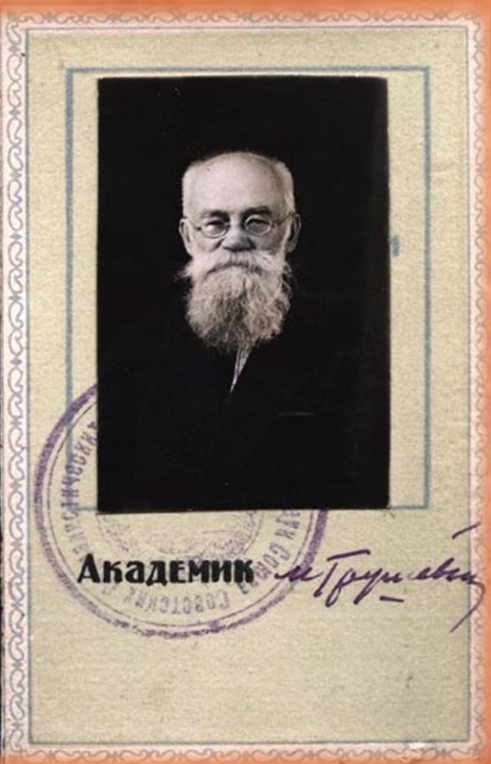
Наукова концепція Грушевського історика про етнічну соборність України стала національним ідеалом Грушевського політика. До 1906 р. він, працюючи на Галичині, широко використовував конституційні свободи Австро-Угорщини для піднесення національної свідомості українства.

Коли подібні умови виникли в підросійській Україні, розгортає свою діяльність і в Києві: створює наукове товариство, переносить зі Львова окремі видання, випускає газети, відкриває книгарні.

Грушевський здобув заслужений авторитет провідника українського руху, а отже став небезпечною особою для урядових кіл як Росії, так і Австро-Угорщини. З початком I світової війни повертається до Києва, де відразу ж був заарештований. Заслання відбував у Симбірську, Казані, Москві.

Після Лютневої революції в Росії у лютому 1917р. український народ отримав можливість здобути власну державність. Цю боротьбу очолила Українська Центральна Рада — єдина парламентська інституція, утворена на руїнах самодержавства. Визначальним принципом творення українського парламенту був широкий демократизм. До його складу ввійшли представники всіх політичних партій, товариств, спілок, ради військових, селянських, робітничих депутатів, всі з українських земель та українських колоній-громад, національних меншостей. Легітимність Української Центральної Ради забезпечив Всеукраїнський національний з'їзд. Таємним голосуванням практично одноставно головою українського парламенту був обраний Михайло Грушевський. Він був лідером, головним конструктором політики Української Центральної Ради, мав великий вплив на її рішення, був ініціатором та співавтором найголовніших документів. Незаперечною заслугою Грушевського стало те, що Центральна Рада за рік пройшла шлях від обережних гасел за автономію України до проголошення суверенної, ні від кого незалежної Української Народної Республіки в січні 1918 року та прийняття її Конституції уже в квітні 1918 року. Через складну політичну обстановку 2 лютого 1919 року Директорія УНР переїхала до Вінниці. Директорія тоді була найвищим органом державної влади, тому на цілий місяць Вінниця стала столицею України. Відомо, що керівники українського уряду перебували у готелі "Савой". Державотворення відбувалось дуже активно. Щодня проходили міністерські наради, приймались посли найвищих рівнів, обговорювались подальші кроки молоді республіки, підписувались важливі документи

Характер Української революції динамічно змінювався, змінювалися і лідери. На політичній арені з'являється П. Скоропадський, згодом С. Петлюра. Михайло Грушевський відійшов від активної внутрішньої політики, 1919 року емігрував, проживав у Празі, Відні, використовував усі можливості, щоб привернути увагу світової громадськості до України, продовжував науково-організаційну діяльність.

1924 року, заради продовження масштабної наукової праці, завершення "Історії України-Руси", що неможливо було без українських архівів та бібліотек, Михайло Грушевський змушений був піти на компроміс з встановленою в Україні радянською владою і повернутися на Батьківщину. Наукові заслуги історика були поціновані навіть більшовицьким урядом: 1923 року його було обрано академіком Всеукраїнської академії наук, 1929 року — Академії наук СРСР. В Україні вчений очолив Історичну секцію ВУАН, навколо якої об'єдналися всі історичні установи, провідні дослідники і талановита молодь.

І все це в умовах постійного, з перших днів повернення, нагляду репресивних органів ДПУ-НКВС, які зібрали 8 томів наклепів і доповідних на "неблагонадійного" Грушевського.

1931 року вчений змушений був виїхати до Москви, підданий короткочасному арешту у справі так званого "Українського національного центру".

Після звільнення до кінця життя Грушевський не počував себе вільною людиною. На початку 1930-х рр. була ліквідована Історична секція ВУАН. Закриті видання, зазнали репресій учні і співробітники. Трагічно загинули в таборах донька Катерина, брат Олександр, племінник Сергій, інші родичі. Бо вони належали до роду Грушевських.

Від 1931 року Михайло Грушевський змушений був жити в Москві. У січні 1934 року Володимир Затонський виступив на сесії ВУАН, зробивши основний акцент на критиці академіка Грушевського. Близькість до російських кадетів, орієнтація на німецький імперіалізм у боротьбі з «навалою більшовизму», звинувачення у дворушництві, сумнівність наукової порядності – далеко не повний перелік «гріхів», які посипалися на вченого.

23 березня 1931 року Грушевського заарештували як «керівника Українського націоналістичного центру», вигаданого чекістами. Коли він відмовився визнавати ті «свідчення», які з нього «вибили» слідчі погрозами ув'язнити його доньку Катерину, 5 січня 1933 року справу экс-голови Центральної Ради закрили зі зловісним, водночас, поясненням-вердиктом – з огляду на його смерть

Діло

† Михайло Грушевський.

Сима Микола Григорійович Грушевський народився 22 листопада 1865 року в селі Миколаївці, нині в складі Львівської області, в родині священика Григорія Миколайовича Грушевського та його дружини Марії Іванівни Грушевської. Закінчив Львівський університет, працював в редакції «Діла».

Микола Грушевський працював в редакції «Діла» з 1929 року. Він був одним з керівників газети в період її незалежності. Після вступу в СРСР він працював в редакції «Діла» в Києві. Грушевський був одним з керівників газети в період її незалежності. Після вступу в СРСР він працював в редакції «Діла» в Києві.

Умер академик М. С. Грушевский.

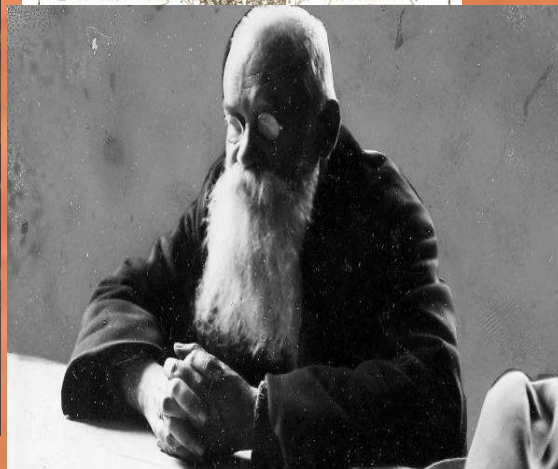
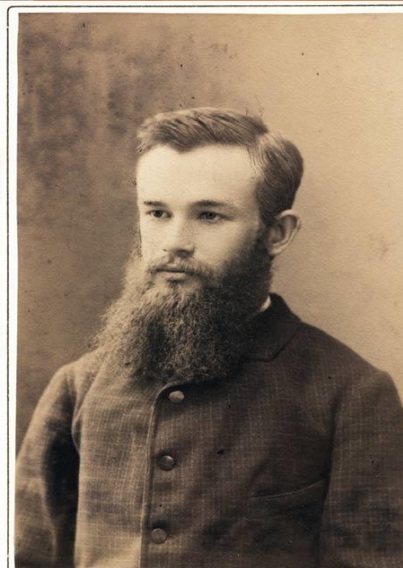
Совет Народных Комиссаров УССР с прискорбием извещает о кончине академика Кисловодске после тяжелой болезни академика Всеукраинской и Всесоюзной академии наук **МИХАИЛА СЕРГЕЕВИЧА ГРУШЕВСКОГО.**

Постановление Совнаркома Украинской ССР.

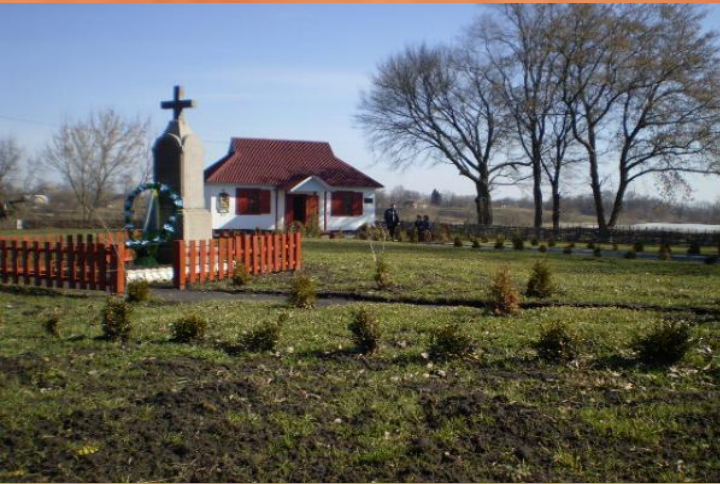
В виду особых научных заслуг перед Советской Социалистической Украиной академика **Грушевского М. С.** Совет Народных Комиссаров УССР постановил: похоронить академика Грушевского в столице Украины — Киеве. Похороны принять за счет государства. Для организации похорон создать правительственную комиссию в следующем составе: товарищей **Порайко (председатель), Затонского, академик Богomoльця, Палладина и Корчак-Чепурківський.** Назначить семье акад. Грушевского М. С. персональную пенсию в 500 рублей в месяц. (ТАСС).

Виконання цього вироку відтермінували до 24 листопада 1934 року, коли Грушевський справді помер у Кисловодську від сепсису через три дні після операції з видалення фурункула. Операцію цю провів головний лікар місцевої лікарні, котрий хірургом... не був, перед цим він відмовив Грушевському в проханні бути прооперованим його давнім і перевіреном другом. Серце Грушевського зупинилось о другій годині дня. Наступного дня газета «Вісті» від Ради Народних Комісарів УСРР вмістила повідомлення про смерть. У постанові Раднаркому зазначалося: «Зважаючи на особливі наукові заслуги перед Радянською Соціалістичною Республікою академіка Грушевського М. С., Рада Народних Комісарів УСРР постановила: Поховати академіка Грушевського М. С. в столиці України — Києві. Похорон взяти на рахунок держави. Для організації похорону утворити урядову комісію в такому складі: тт. Порайко (голова), Богомолець, Палладін, Корчак-Чепурківський. Призначити сім'ї академіка Грушевського М. С. персональну пенсію 500 крб. на місяць». Тіло Грушевського перевезли до Києва, поклали в головній залі Української Академії Наук, а 29 листопада відбулися похорони. Похований на Байковому кладовищі Києва (ділянка № 6, біля Вознесенської церкви).

«Рано набравши охоти до читання, позбавлений дитячого товариства, відірваний від ґрунту, я виростав серед мрій і фантазій, замкненим в собі відлюдком».
М. Грушевський.

Вінниччина та Михайло Грушевський.

Родинним корінням пов'язаний з нашою землею М.Грушевський. с.Сестринівка Козятинського р-ну.Вінницької обл. стала духовною батьківщиною першого лідера незалежної України Михайла Грушевського — тут народилася і виросла мати Михайла Сергійовича Глафіра Захарівна, тут 17-річною вийшла заміж за професора Київської духовної семінарії 30-річного Сергія Грушевського, тут провів своє життя батько Глафіри — місцевий священик Захарій Оппоков. Дід Михайла Грушевського взагалі був унікальною особистістю: за життя його нагородили двома орденами Святої Анни, бронзовим хрестом, орденом святого рівноапостольського князя Володимира (Російська імперія), йому було подаровано дворянство. В дитинстві батьки Михайла Грушевського декілька разів привозили його до Сестринівки, сюди він приїжджав під час канікул, коли навчався в університеті. Михайло Сергійович надзвичайно тепло згадував ці подорожі у своїх споминах. Вдячна Вінниччина вшановує пам'ять Великого Українця відкриттям музею Михайла Грушевського в селі Сестринівка.

«Життя в Сестринівці було для мене одним неухайним святим, де не можна було встигнути використати всіх утїх і приємностей, якї розгорталися ним, і тїльки з страхом зоставалося рахувати тижнї й днї, якї зоставалися до кїнця сього свята... Українське село, лїси, води, український народ, українська мова – все се ввїрвалося в мою душу як якийсь їнший, найкращий світ, до котрого я потїм мїг тїльки душею і мрїєю тягнутися, вїдраховуючи мїсяць за мїсяцем тї три роки, коли батьки мої могли повторити сю подорож».

М. С. Грушевський.

Вшанування пам'яті на Вінниччині.

**Пам`ятник
Михайлу Грушевському
у м. Бар**

Барський
гуманітарно-
педагогічний
коледж імені
Михайла
Грушевського

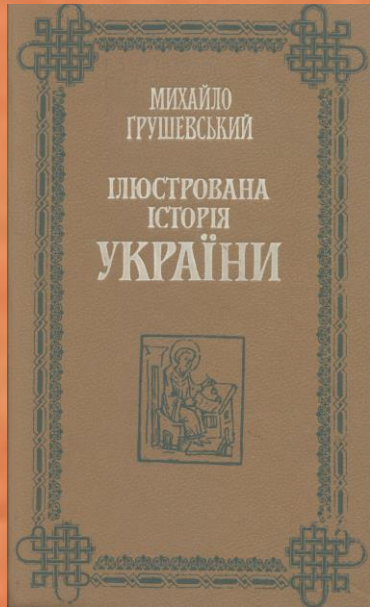
**Пам'ятник М.
Грушевському
у м.Козятині**

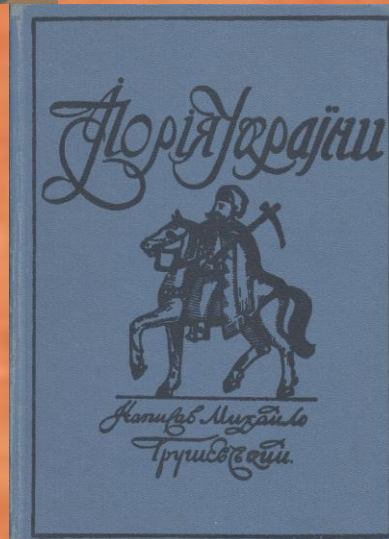
Найстаріша
вінницька вулиця з
довгою історією
назв від Великої
Дворянської до
Грушевського
відома двома
парками: один вона
перетинає наскрізь,
іншим закінчується.

Запрошуємо ознайомитися з матеріалами про Михайла Грушевського у фондах НТБ:

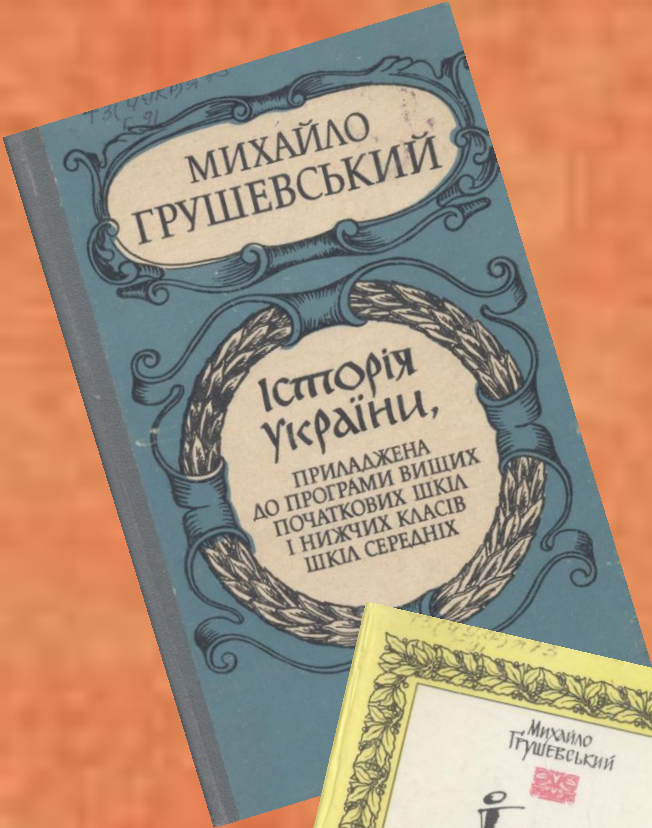
I. Художні та навчальні видання.

- Грушевський, М. С. Ілюстрована історія України / М. С. Грушевський ; АН України. Ін-т укр. археогр. Ін-т історії України; Вступна ст. В.А.Смолія, П.С.Соханя. – К. : Наук. думка, 1992. – 544с. – (Пам'ятки іст. думки України). – ISBN 5-12-002466-1.

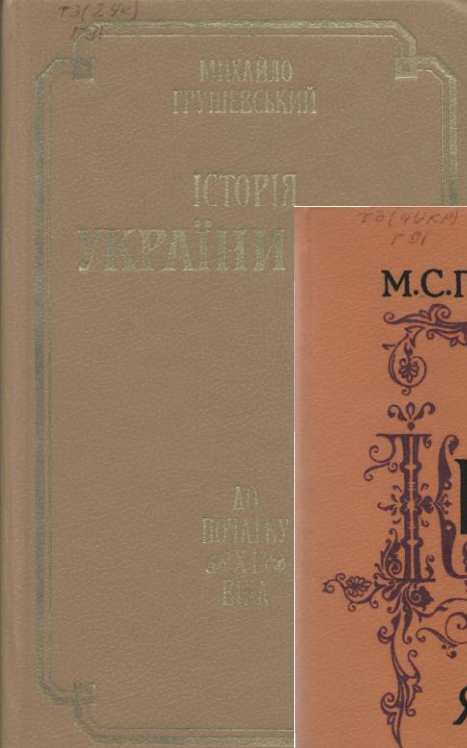
- Грушевський, М. С. Історія України / М. С. Грушевський ; Упоряд. В.Г.Сарбей. – К. : Освіта, 1992. – 271с. – ISBN 5-330-02086-7.

- Грушевський, М. С. Історія України, приладжена до програми вищих початкових шкіл і нижчих класів шкіл середніх / М. С. Грушевський ; Упор. А. Ф. Трубайчук. – К. : Либідь, 1991. – 228с. – ISBN 5-325-00121-3.

- Грушевський, М. С. Історія України, приладжена до програми вищих початкових шкіл і нижчих класів шкіл середніх / М. С. Грушевський ; Упор. А. Ф. Трубайчук. – К. : Варта, 1993. – 256с. – ISBN 5-203-01642-9.

- Грушевський, М. С. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. Т. 1 / М. С. Грушевський ; Редкол. – К. : Наук. думка, 1991. – 736с. – ISBN 5-12-002469-6, 5-12-002468-8.
- Грушевський, М. С. Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV сторіччя / М. С. Грушевський. – К. : Наук. думка, 1991. – 560с. – ISBN 5-12-002670-2.
- Грушевський, М. С. Про батька козацького Богдана Хмельницького / М. С. Грушевський. – Дніпропетровськ : Січ, 1993. – 55с. – ISBN 5-7775-0500-7.

- Грушевський, М. С. Про старі часи на Україні : Коротка історія (для першого початку) / М. С. Грушевський. – К. : АТ "Обереги", 1991. – 104 с. – ISBN 5-7707-1815-3.
- Грушевський, М. С. Про українську мову і українську школу / М. С. Грушевський ; Передм. Я.П.Гояна. – К. : "Веселка", 1991. – 46с : іл. – (Укр. відродження). – ISBN 5-301-01291-6.
- Грушевський, М. С. Твори : у 50 томах. Т. 4 : Кн. 1: Серія "Суспільно-політичні твори (доба Української Центральної Ради березень 1917 - квітень 1918)" / М. С. Грушевський ; НАН України, Ін-т укр. археології та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. – Львів : Світ, 2007. – 432 с. – ISBN 978-966-603-499.

ТЗ(24к)
Г91
Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ХТО ТАКІ
УКРАЇНЦІ
І ЧОГО
ВОНИ ХОЧУТЬ

Михайло
ГРУШЕВСЬКИЙ

ІСТОРИЧНІ
НАРИСИ
XV-XVIII ст.

ТЗ(144к)
Г91

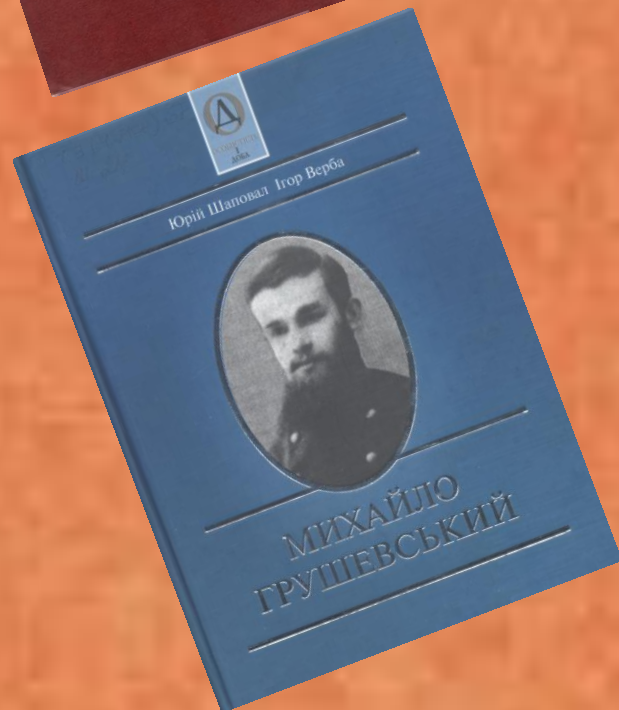
МИХАЙЛО
ГРУШЕВСЬКИЙ

ІЛЮСТРОВАНА
ІСТОРІЯ
УКРАЇНИ
З ДОДАТКАМИ І ДОПОВНЕННЯМИ

М. Грушевський

- Грушевський, М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. С. Грушевський. – К. : Т-во "Знання" України, 1991. – 240с. – ISBN 5-7770-0060-6.
- Грушевський, М. Барське староство : Історичні нариси (15-18ст.) / М. Грушевський. – Львів, 1996. – 623с. – ISBN 5-12-004335-6.
- Грушевський, М. Ілюстрована історія України : з додатками та доповненнями / М. Грушевський. – Донецьк : БАО, 2006. – 736 с. – ISBN 966-548-664-0.

- У півстолітніх змаганнях : Вибр. листи до Кирила Студинського (1891-1941) / АН України. Археогр. комісія; Упоряд.: О.В.Гайова, У.Я.Єдлиньська, Г.І.Сварник. – К. : Наук.думка, 1993. – 768с. – (Епістолярна спадщина). – ISBN 5-12-0003999-5.
- Шаповал, Ю. І. Михайло Грушевський / Ю. І. Шаповал, І. В. Верба. – К. : ВД "Альтернативи", 2005. – 352 с. – (Особистість і доба). – ISBN 966-677-003-2.

- Великий українець :
Матеріали з життя та
діяльності М.С.Грушевського
/ Упоряд. А.П.Демиденко;
Післямова Ф.П.Шевченка. –
К. : Веселка, 1992. – 551с. :
іл. – ISBN 5-301-01290-8.

- Копиленко, О. Л. Повернення
М. С. Грушевського
/ О. Л. Копиленко. – К. :
Знання, 1991. – 48 с. – (Сер.1
"Час і суспільство"; N 4).

II. Періодичні видання.

- Бурлака, Г. Літературна творчість Михайла Грушевського / Г. Бурлака // Дивослово. – 2009. – № 1. – С. 48-54.
- Бурлака, Г. Невідомий спогад про Михайла Грушевського / Г. Бурлака // Слово і час. – 2014. – № 8. – С. 107-112.
- Бурлака, Г. Роль О. Кониського в переїзді М. Грушевського до Львова / Г. Бурлака // Слово і час. – 2011. – № 11. – С. 80-84.
- Ващенко, В. В. "Історія як фізика": М. Грушевський у пошуках універсальних законів історичної дії / В. В. Ващенко // Український історичний журнал. – 2007. – № 4. – С. 138-152.
- Ващенко, В. До проблеми визначення контекстів "звичайної схеми..." Михайла Грушевського / В. Ващенко // Київська старовина. – 2007. – № 2. – С. 78-97.

- Ващенко, В. **Методологія Михайла Грушевського у контексті "філософії життя"** / В. Ващенко // Київська старовина. – 2007. – № 4. – С. 79-103.
- Ващенко, В. **Михайло Грушевський - музи-san't** / В. Ващенко // Київська старовина. – 2006. – № 3. – С. 105-114.
- Верба, І. **Михайло Грушевський: роки заслання (1914-1917)** / І. Верба // Історичний журнал. – 2006. – № 4. – С. 8-21.
- Винар, Л. **Замітки до статті М. Грушевського "Три академії"** / Л. Винар // Хроніка 2000. – 2007. – № 72. – С. 70-89.
- Гирич, І. Б. **М. Грушевський і І. Франко: до історії взаємин** / І. Б. Гирич // Український історичний журнал. – 2006. – № 5. – С. 35-67.
- Гирич, І. Б. **П'ятдесятитомник творів Михайла Грушевського: концепція, здобутки, перспективи** / І. Б. Гирич // Український історичний журнал. – 2016. – № 2. – С. 51-69.
- Гошуляк, І. **Діяльність Михайла Грушевського наприкінці 1918 - початку 1919 рр.** / І. Гошуляк // Пам'ять століть. – 2001. – № 5. – С. 3-12.
- Гусєв, В. **Крик душі: предсмертне звернення М. Грушевського до В. Молотова** / В. Гусєв // Історичний журнал. – 2006. – № 4. – С. 88-92.
- Дзюбан, Р. **Львівські адреси Михайла Грушевського** / Р. Дзюбан // Пам'ятки України. – 2005. – № 1. – С. 123-132.
- Дзюбан, Р. **Село Підгайчики - батьківщина Марії Грушевської. З циклу "Галицька родина Михайла Грушевського"** / Р. Дзюбан // Пам'ятки України: історія та культура. – 2001. – № 1-2. – С. 58-65.
- Дзюбан, Р. **Скала-Подільська - місце одруження Михайла Грушевського** / Р. Дзюбан // Пам'ятки України. – 2003. – № 3. – С. 78-89.
- Жуковський, А. **Політична і публіцистична діяльність М. С. Грушевського на еміграції 1919-1924 рр.** / А. Жуковський // Український історичний журнал. – 2002. – № 1. – С. 96-125.
- Заброварний, С. І. **Економічні погляди М. С. Грушевського** / С. І. Заброварний // Український історичний журнал. – 2009. – № 6. – С. 47-62.
- Зайцева, З. **Роль М. С. Грушевського в академізації НТШ** / З. Зайцева // Історичний журнал. – 2004. – № 10-11. – С. 109-117.

- Ідзьо, В. М. С. Грушевський про українське питання в Росії в період I Російської буржуазно-демократичної революції 1905-1907 років / В. Ідзьо // Персонал. – 2006. – № 11. – С. 12-17.
- Катренко, А. "Молю Бога, щоб він подав вам змогу і силу закінчити сей колосальний труд..." / А. Катренко // Пам'ять століть. – 2001. – № 1. – С. 19-43.
- Копиленко, О. Л. Повернення М. С. Грушевського / О. Л. Копиленко. – К. : Знання, 1991. – 48 с. – (Сер.1 "Час і суспільство"; N 4).
- Корольов, Г. Трансформації федералістської концепції М. Грушевського в роки еміграції (1919-1924) / Г. Корольов // Історичний журнал. – 2009. – № 2. – С. 64-70.
- Кучеренко, М. Слідами Грушевських: Чигиринщина / М. Кучеренко // Пам'ятки України: історія та культура. – 2002. – № 2. – С. 64-79.
- Левчук, Я. Маленька "сага" про рід Грушевських (Спогади Тамари Марківни Грушевської) / Я. Левчук // Пам'ятки України: історія та культура. – 2002. – № 2. – С. 80-87.
- Масненко, В. В. Формування образу М. С. Грушевського в масовій свідомості сучасного українського суспільства / В. В. Масненко // Український історичний журнал. – 2006. – № 5. – С. 19-34.
- Масненко, В. В. Липинський і М. Грушевський: харизматична модель в українській історичній думці 1920-х років / В. Масненко // Сучасність. – 2001. – № 3. – С. 98-113.
- Міщенко, Н. Чому загинув перший український Президент? / Н. Міщенко // Науковий світ. – 2005. – № 9. – С. 18-19.
- Модрич-Варган, В. Візія майбутньої України / В. Модрич-Варган // Народна творчість та етнографія. – 2001. – № 3. – С. 29-42.
- Панькова, С. З родинного древа Грушевських-Оппокових / С. Панькова // Світогляд. – 2009. – № 3. – С. 12-15.
- Пиріг, Р. Я. Ідейно-політичні підстави компромісу Михайла Грушевського з більшовицькою владою / Р. Я. Пиріг // Український історичний журнал. – 2006. – № 5. – С. 4-18.
- Пиріг, Р. Я. Проблеми підготовки наукової біографії Михайла Грушевського / Р. Я. Пиріг // Український історичний журнал. – 2005. – № 4. – С. 178-189.
- Портнов, А. Катеринославський трикутник (листування Дмитра Яворницького і Михайла Грушевського 1922-1924рр.) / А. Портнов // Київська старовина. – 2001. – № 1. – С. 166-169.
- Пристайко, В. Грушевський М.: справа "УНЦ" і останні роки (1931-1934) / В. Пристайко // Український історичний журнал. – 2002. – № 2. – С. 120-128.

- Ідзьо, В. М. С. Грушевський про українське питання в Росії в період I Російської буржуазно-демократичної революції 1905-1907 років / В. Ідзьо // Персонал. – 2006. – № 11. – С. 12-17.
- Катренко, А. "Молю Бога, щоб він подав вам змогу і силу закінчити сей колосальний труд..." / А. Катренко // Пам'ять століть. – 2001. – № 1. – С. 19-43.
- Копиленко, О. Л. Повернення М. С. Грушевського / О. Л. Копиленко. – К. : Знання, 1991. – 48 с. – (Сер.1 "Час і суспільство"; N 4).
- Корольов, Г. Трансформації федералістської концепції М. Грушевського в роки еміграції (1919-1924) / Г. Корольов // Історичний журнал. – 2009. – № 2. – С. 64-70.
- Кучеренко, М. Слідами Грушевських: Чигиринщина / М. Кучеренко // Пам'ятки України: історія та культура. – 2002. – № 2. – С. 64-79.
- Левчук, Я. Маленька "сага" про рід Грушевських (Спогади Тамари Марківни Грушевської) / Я. Левчук // Пам'ятки України: історія та культура. – 2002. – № 2. – С. 80-87.
- Масненко, В. В. Формування образу М. С. Грушевського в масовій свідомості сучасного українського суспільства / В. В. Масненко // Український історичний журнал. – 2006. – № 5. – С. 19-34.
- Масненко, В. В. Липинський і М. Грушевський: харизматична модель в українській історичній думці 1920-х років / В. Масненко // Сучасність. – 2001. – № 3. – С. 98-113.
- Міщенко, Н. Чому загинув перший український Президент? / Н. Міщенко // Науковий світ. – 2005. – № 9. – С. 18-19.
- Модрич-Варган, В. Візія майбутньої України / В. Модрич-Варган // Народна творчість та етнографія. – 2001. – № 3. – С. 29-42.
- Панькова, С. З родинного древа Грушевських-Оппокових / С. Панькова // Світогляд. – 2009. – № 3. – С. 12-15.
- Пиріг, Р. Я. Ідейно-політичні підстави компромісу Михайла Грушевського з більшовицькою владою / Р. Я. Пиріг // Український історичний журнал. – 2006. – № 5. – С. 4-18.
- Пиріг, Р. Я. Проблеми підготовки наукової біографії Михайла Грушевського / Р. Я. Пиріг // Український історичний журнал. – 2005. – № 4. – С. 178-189.
- Портнов, А. Катеринославський трикутник (листування Дмитра Яворницького і Михайла Грушевського 1922-1924рр.) / А. Портнов // Київська старовина. – 2001. – № 1. – С. 166-169.
- Пристайко, В. Грушевський М.: справа "УНЦ" і останні роки (1931-1934) / В. Пристайко // Український історичний журнал. – 2002. – № 2. – С. 120-128.

- Рудь, М. Рання праця Михайла Грушевського з джерелознавства історії полабсько-прибалтійських слов'ян / М. Рудь // Київська старовина. – 2007. – № 5. – С. 3-8.
- Северинюк, В. М. Історія і політика в публіцистиці М.С.Грушевського / В. М. Северинюк // Український історичний журнал. – 2000. – № 5. – С. 18-31.
- Смогоржевська, І. Історико-бібліографічна спадщина Михайла Грушевського / І. Смогоржевська // Київська старовина. – 2007. – № 4. – С. 171-175.
- Тельвак, В. В. П'ять ювілеїв Михайла Грушевського / В. В. Тельвак // Український історичний журнал. – 2016. – № 2. – С.4-50.
- Тельвак, В. В. Постать Михайла Грушевського в польській історіографії (кінець XIX - XX ст.) / В. В. Тельвак // Український історичний журнал. – 2006. – № 5. – С. 67-82.
- Тельвак, В. Методологічні основи історичних поглядів М.С.Грушевського / В. Тельвак // Київська старовина. – 2002. – № 2. – С. 3-27.
- Тельвак, В. Постать Михайла Грушевського в західноукраїнській публіцистиці другої половини 30-х років XX ст. / В. Тельвак // Історичний журнал. – 2008. – № 3. – С. 46-57.
- Титаренко, Л. Мала батьківщина роду Грушевських / Л. Титаренко // Україна. – 2008. – № 1. – С. 44-45.
- Ульяновський, В. Релігійно-церковна візія нової України М. С. Грушевського / В. Ульяновський // Київська старовина. – 2000. – № 3. – С. 51-68.
- Усенко, П. Міфологія на заваді історії (М. Грушевський) / П. Усенко // Сучасність. – 2002. – № 6. – С. 92-112.
- Чеські адресати Михайла Грушевського. Грушевський - Я.Бідлові // Хроніка 2000. – 2002. – № 2. – С. 22-25.
- Чеські адресати Михайла Грушевського. М.Грушевський - Т.Масарикові // Хроніка 2000. – 2002. – № 2. – С. 20-21.
- Шаповал, Ю. І. Загадка смерті Михайла Грушевського / Ю. І. Шаповал // Український історичний журнал. – 2006. – № 5. – С. 83-98.
- Шаповал, Ю. І. М.С. Грушевський у дзеркалі справи-формуляра / Ю. І. Шаповал // Український історичний журнал. – 2001. – № 4. – С. 140-160.
- Шевчук, Т. З епістолярної фольклористики 20-х років XX ст. (листування Порфирія Мартиновича з Михайлом та Катериною Грушевськими) / Т. Шевчук, В. Новійчук // Народна творчість та етнографія. – 2006. – № 2. – С. 16-26.
- Шелуднякова, Н. А. Михайло Грушевський-колекціонер / Н. А. Шелуднякова // Український історичний журнал. – 2016. – № 2. – С.69-86.
- Шилюк, Л. О. Постать М. Грушевського в історії України / Л. О. Шилюк // Вісник Національного університету "Львівська політехніка" / МОН України, НУ "Львівська політехніка". – Львів, 2011. – № 693 : Держава та армія. – С. 263-267.

**Автор ідеї віртуальної виставки зав.відділом
обслуговування СГЛ НТБ Савчук Т.С., підбір
матеріалів до виставки підготували
бібліотекарі I категорії Єршова М. та Кушнір А.**

